

## TÜRKİYE'DE İŞ SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ\*

Nursen NAHCIVAN\*\*

Semra ERDOĞAN\*\*\*

M.Nihal ESİN\*\*

### ÖZET

*İş sağlığı hemşireliği, hemşirelik bilgi ve becerilerinin iş alanında uygulandığı bir halk sağlığı dalıdır. Çalışanın sağlığının korunması ve geliştirilmesi için halk sağlığı ilke ve kuramlarının kullanıldığı hemşirelik uygulamalarını içerir. Ülkemizde iş sağlığı hemşireliği henüz çağdaş hizmet düzeyine ulaşamamıştır. Gözlem ve araştırma bulguları, hemşirelerin iş sağlığı alanında çalıştırılmadığını, çalışanların gelişmiş hemşirelik rollerini uygulamadıklarını ve sistemin yapısının koruyucu, geliştirici sağlık bakımı hizmetlerine yer vermediğini göstermektedir.*

*Bu derleme, iş sağlığı hizmet ekibi üyesi olarak iş yeri hemşirelerinin Türkiye'deki durumunu kritik etmek ve iş sağlığı hemşireliğinin yapılandırılmasına yönelik çözüm önerileri sunmak amacıyla düzenlenmiştir. Türkiye'de hemşirelik eğitimi ve sağlık anlayışı ile ilgili yeni gelişmeler 2000 li yıllarda hemşirelerin iş alanlarında istihdam edilmelerini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda;*

*- Ulusal hedefler ve iş sağlığı hemşireliği standartlarında hizmet verecek hemşirelik insan gücü için yasal ve uygulama düzeyinde düzenlemelere,*

*- Hemşirelerin, ivedilikle kurulması beklenen "İş Sağlığı Enstitüleri " ve hemşirelik örgütleri tarafından düzenlenen eğitim programları ile "İş yeri hemşiresi" olarak yetiştirilmelerine,*

*- Hemşirelerin iş sağlığı alanındaki öneminin topluma , çalışanlara, sendika temsilcilerine ve iş verene anlatılmasına ve kanıtlayıcı çalışmaların yapılmasına, gereksinim vardır.*

**Anahtar Kelimeler:** İş sağlığı hemşireliği, Türkiye

---

\*20-24 Nisan 1998, III. Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi'nde sunulmuştur.

\*\* İ.Ü.Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, (Yard.Doç.Dr.)

\*\*\* İ.Ü.Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, (Doç.Dr.)

(MESKA-Meslek Hastalıkları ve İş Kazalarını Araştırma ve Önleme Vakfı Kurucu Üyeleri)

## OCCUPATIONAL HEALTH NURSING IN TURKEY

### ABSTRACT

*Occupational health nursing is a field of public health where nursing knowledge and skills are implemented in the workplace. It encompasses nursing practice concerning the principles and concepts of public health in order to protect and improve the employees' health. Occupational health nursing in our country has yet to attain a contemporary level. Observations and research findings indicate that very few nurses are employed in the field of occupational health, that those who work in the field do not play advanced nursing roles, and that the system itself does not allow preventive and promoting health care services.*

*This review aimed at evaluating the role and status of occupational health nurses as a member of the workplace health team and to put forward recommendations to establish appropriate occupational health nursing in Turkey. Improvements in nursing education and in understanding health issues make recruitment of nurses at work settings inevitable for the year 2000. In this context, the following issues are emphasized:*

- Need for legislative and regulatory initiatives to create nursing workforce that will serve in accordance with national objectives and standards of occupational health nursing.*
- Training and qualification of nurses as "occupational health nurses" through "Institues for Occupational Health" to be urgently established and education programs provided by nursing organizations.*
- Explaining the improtance of nurse recruitment in the field of occupational health to the society, employees, representatives of trade unions, and employers and performing corroborative studies.*

**Key words:** *Occupational health nursing, Turkey.*

### GİRİŞ

Sağlıklı insan ve üretkenlik; üretkenlik ve ulusal büyüme hızı; sağlığın geliştirilmesi ve kaliteli yaşam arasındaki ilişkiler, iş sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarının sınırlarını genişletmiştir. Bu kapsamda sağlıklı ve güvenli iş ortamı oluşturmak, işçinin işi ve sağlık durumu arasındaki dengeyi korumak, doğrudan ve dolaylı sağlık harcamalarını kontrol altına almak amaçlanır. Bu amaçlara birçok disiplinin katıldığı ekip çalışmaları ile ulaşılabilir. Gelişmiş sağlık anlayışına göre, hemşire bu ekibin en önemli üyesidir. Gelişen hemşirelik rolleri, onları 2000'li yıllara hazırlayan kritik bir önem kazandırmaktadır (2,7,10, 15,16).

"İş sağlığı hemşireliği", hemşirelik bilgi ve becerilerinin iş alanında uygulandığı bir halk sağlığı hemşireliği dalıdır. İşçilerin sağlığının korunması ve

geliştirilmesi için halk sağlığı ilke ve kuramlarının kullanıldığı hemşirelik uygulamalarını içerir (1,6,10,16).**Bu derlemenin amacı**, iş sağlığı hizmet ekibinin vazgeçilmez bir üyesi olan iş yeri hemşirelerinin Türkiye'deki durumunu kritik etmek ve işyeri hemşireliğinin yapılandırılmasına yönelik çözüm önerileri sunmaktır.

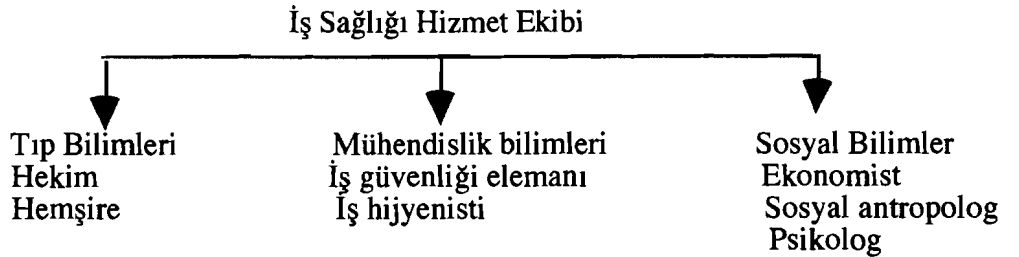
### **İŞYERİ HEMŞİRESİNİN TANIMI**

İşyeri hemşiresi, iş ortamındaki insanların sağlığını etkileyen birçok etkenlerle ilgilenir. Çalışan grubun sağlık gereksinimlerini belirleme ve etkili girişimleri uygulamaya koymada önemli bir konumdadır (1,2,7,8,16).

Çalışma koşullarını sağlık riski yönünden değerlendirmek; risk etkenlerini ortadan kaldırmak veya kontrol altına almak için doğru yöntemleri seçmek; yaralı ya da hasta işçiler için azami bakım ve rehabilitasyon sağlamak; güvenlik ve sağlık eğitimi ile koruyucu hizmetlere önem vererek çalışanların sağlığını en üst düzeye çıkarmak, rollerini üstlenirler (1,2,5, 8,16).

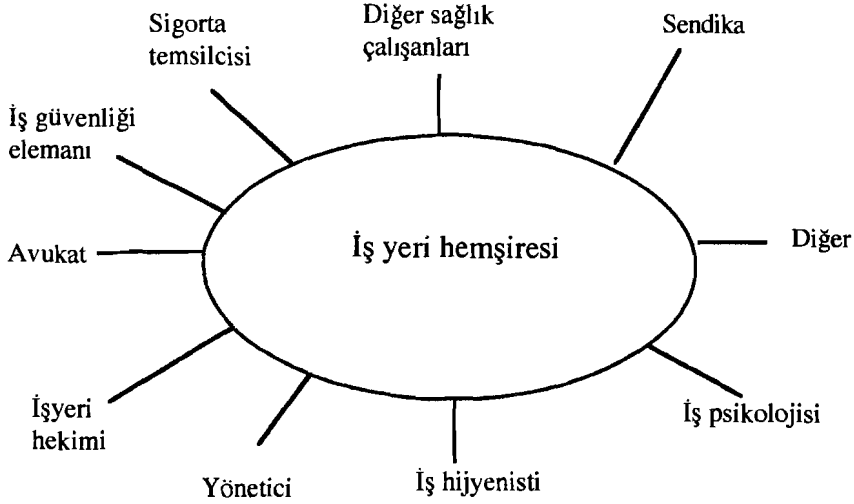
### **İŞ SAĞLIĞI EKİBİNDE HEMŞİRE**

İş sağlığının amacına ancak iş sağlığı hizmet ekibinin uyumlu ve işbirlikçi yaklaşımlarıyla ulaşılabilir. Bugünün kaliteli temel sağlık bakımı anlayışı ekip çalışmasını öne çıkarmıştır (Şekil 1). İşyeri sağlık ekibinin başarısı, işçinin sağlık ve sosyal konumunun işin ve işyerinin özelliklerinin çok iyi tanımlanmasına bağlıdır.



Şekil 1: İş Sağlığı Hizmet Ekibi

İş yeri hemşiresi, işyeri sağlık ekibinin bir üyesi olarak ekip üyeleri ile işbirliği içinde, profesyonel bir meslek üyesi olarak çalışır (Şekil 2). Başlıca sorumluluğu işçilerin sağlığını koruyan, iyileştiren ve geliştiren, işçilerin katılımı ile yürütülen iş sağlığı programları yapmak ve uygulamaktır. İş yeri hemşireliğinde ana amaç, sağlığı geliştirmek ve çalışanların hastalanmasını önlemektir (6,10).



Şekil 2: İşyeri Hemşiresinin Profesyonel İlişki Ağı.

İş sağlığı hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesinde, yeterli bilgi ve deneyim ile donatılmış ve yeterli eğitim almış hemşirelerin rolü büyüktür. Gelişmiş ülkelerde işçi sağlığının korunması ve geliştirilmesinde hemşirelerin rolü ve yeri kabul edilmiştir(1).Yeterli eğitim almış iş yeri hemşirelerinin primer koruma kapsamındaki çalışmaları, bu ülkelerdeki iş sağlığı hizmeti düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmuştur. Tablo 1’de gösterilen ve hemşirelik programları ile sağlanan olumlu sonuçlar bu katkıyı kanıtlamaktadır (2).

**Tablo 1:İş Sağlığı ve iş güvenliği hemşirelik programlarının olumlu sonuçları**

1. Bireysel sağlığı geliştirme stratejilerinde (beslenme, stres yönetimi, egzersiz, zararlı alışkanlıklar gibi),
2. Sağlık risklerinin azalmasında,
3. Bakımın kalitesinde,
4. İşe bağlı sağlık sorunlarında,
5. İş kazalarında,
6. Hasta ya da zarar gören işçinin rehabilitasyonu ve işe dönüşünde,
7. Olumlu davranış değişiminde,
8. Ergonomide,
9. Çalışanların moral ve üretkenliğinde,
10. Maliyet üzerinde (işçi sağlık harcamalarının azalması),
11. Etik konularda (çalışanların hak ve yükümlülüklerini algılaması gibi).

### **TÜRKİYE'DE İŞ YERİ HEMŞİRESİNİN DURUMU**

Ülkemizde iş yeri hemşireliği henüz çağdaş hizmet düzeyine ulaşamamıştır. Çeşitli çalışma ve araştırma bulguları iş sağlığı hizmetleri ve hemşireliği ile ilgili yetersizlikleri açıklamaktadır. Yetersizlik nedenleri arasında; hemşirenin iş sağlığı alanında çalıştırılmadığı, çalışanların gelişmiş hemşirelik rollerini uygulayamadıkları ve sistemin yaygın uygulamaları doğrultusunda koruyucu/geliştirici sağlık bakımı hizmetlerinin yer almadığı dikkati çekmektedir (1,4,6,12,14).

Piyal'in (14) 50 ve daha çok işçi çalıştıran 268 işletmede gözlem ve inceleme çalışması, işletmelerde iş yeri sağlık birimi oluşturulmadığı, işyeri hemşiresi açığı olduğu, olanların da amaca uygun eğitilmediği, yetişmiş insan gücünün görev tanımlarının yapılmamış olduğu ve koruyucu sağlık hizmetlerinin hekim tarafından yürütülen hasta işçi bakımı hizmetlerine dönüştüğünü göstermiştir Özabacı ve arkadaşlarının (13) çalışmasında, İstanbul'daki çeşitli işletmeler (435 iş kolu) incelemeye alınmış, ancak %10'undan alınan yanıtlarda hemşire ve sağlık memuru çalıştığı ve çağdaş iş yeri hemşireliği uygulamalarının çok yetersiz olduğu belirlenmiştir.

***Ülkemizde İş sağlığı hemşireliğinin yapılandırılması, yasal ve uygulama düzeyindeki sorunların çözümlenmesi ile mümkündür:***

- Türkiye'de hemşirelikle ilgili olumlu gelişmelere karşın, iş yeri hemşireliği henüz bilimsel bir kimlik kazanamamış, poliklinik ve ilk yardım hizmetlerinden

öteye gidememiştir. Yasalarımız ağır ve tehlikeli işler kapsamında iş yerinde hemşire veya sağlık memuru bulundurma zorunluluğunu getirmiştir. Ancak uygulamada, az sayıdaki işyeri, *enjeksiyon ve pansuman yapmak, ilk yardım çalışmalarına katılmak, kayıt işlemlerini yürütmek* gibi sağaltım hizmetlerini yürütmek için hemşire çalıştırmaktadır. Hemşire insan gücü, denetim konusu olarak dikkate alınmamaktadır.

- İş yeri hemşireliği ile ilgili yasal düzenlemeler, günümüz gereksinimlerinden çok uzak, sınırlı ve yetersizdir. "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatında", İş yeri Hekimlerinin Çalışma Şartları ile Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik'in 9. maddesinde;

a) 50-200 işçi çalıştıran ve iş yeri sağlık birimi kuran her iş yeri bu birim için ayrıca bir sağlık memuru ya da hemşire görevlendirir. Diplomalı hemşire ya da sağlık memuru bulunmayan hallerde hemşire yardımcılarında yararlanır.

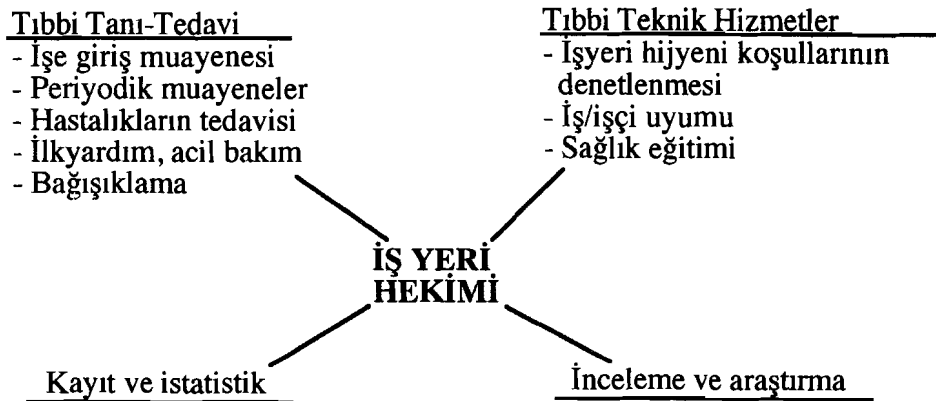
b) 200-1000 işçi çalıştıran işyerlerinde iki hemşire ya da sağlık memuru görevlendirilir.

c) 1000'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde her 1000 işçi için bir hemşire eklenir.

d) Poliklinik yapılan işyeri sağlık birimlerinde ihtiyaca göre hemşire sayısı arttırılır, " denilmektedir (3,5).

Oysa;

\* İş yeri sağlık birimleri kapsamında çalışan hemşire yok denecek kadar azdır. Hemşirenin görev tanımları, tüzük ile belirlenmemiş, iş sağlığı ile ilgili tüm hizmet ve yükümlülükler iş yeri hekimine dayandırılmıştır (Şekil 3).



Şekil 3: İş Yeri Hekiminin Yasal Yükümlülükleri

\* Yasa, ekip çalışması ile yürütülen ve sağlığı koruyan/geliştiren bakımı savunmakta ancak uygulamada hastalıkların tanı ve tedavisinden öteye gidemeyen uygulamalar için fırsatlar yaratılmaktadır. Diğer taraftan Poliklinik yapan işyeri sağlık birimlerinde hemşire sayısının artırılması koşulu(9. Madde/ d bendi) yasal olarak hemşirenin nerede görülmek istendiğini ve çelişkiyi açıklamaktadır.

\* İki hemşire çalıştıran iş yerlerinde hemşirelerden birinin diplomalı olması kaydı, tüm hemşirelik yüksekokullarının üniversite düzeyine çıkartıldığı günümüzde, gelişmelerin oldukça gerisinde kalmaktadır.

\* "Ortak işyeri sağlık birimi kurulabilir", hükmü içinde hemşire ve diğer disiplinler yer almamaktadır. Diğer sağlık alanlarında olduğu gibi iş sağlığı alanında da öncelikli bakım hizmetleri tek bir disipline hasredilmiştir (3).

\* Ulusal Sağlık Politikası Yasa Taslakları Projesi (1993) çalışmalarında 11. Hedef, "2000 yılına kadar iş yaşamı ile ilgili sağlık risklerine karşı etkin korunma önlemleri alınmasını önermiş", ancak yetiştirilecek sağlık insan gücü içinde hemşirelere yer verilmemiştir (17).

Gelişmiş toplumlarda uygulanan bazı örnekler incelendiğinde; İsveç'te beş ve üzeri işçi çalıştıran 26 küçük işletmeden bir hemşirenin sorumlu tutulduğu; 900 iş sağlığı ünitesinde yaklaşık 2600 hemşire çalıştığı; A.B.D.'de yaklaşık 30.000 tescilli iş yeri hemşiresi olduğu; Finlandiya'da İş Sağlığı Enstitüsü'nde yetiştirilen meslek grupları arasında % 33 oranı ile ilk sırayı hemşirelerin aldığı dikkat çekmektedir (9,15).

Türkiye'de bugüne kadar işyeri sağlık birimi içinde hemşirenin yer almaması, mesleğin kendi içindeki gelişme süreci ile de ilgilidir. Geçmişte yaşanan temel hemşirelik eğitimi sorunları gelişmiş hemşirelik rollerinin sergilenmesini engellemiştir. Yanı sıra mesleğin ne kendi örgütleri ne de üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar, hekim dışındaki hiç bir sağlık çalışanı için, bu özel dalda mezuniyet sonrası eğitim programları düzenlememiştir. İşverenlerin iyi yetişmiş iş yeri hemşiresinin yararları konusunda bilgili olmaması ve talep etmemesi arz için gerekli girişimlerin önünü kesmiştir.

**Sonuç olarak;** dünyadaki gelişmiş hemşirelik hareketleri Türkiye'ye henüz yansımamıştır. Bununla birlikte hemşirelikle ilgili gelişmeleri iş sağlığı hizmetlerine yönlendirmek için daha çok çabaya gereksinim vardır. Çeşitli meslek üyeleri tarafından 1996 yılında MESKA-Meslek Hastalıkları ve İş Kazalarını Araştırma ve Önleme Vakfı kurulmuştur. Vakfın amaçları arasında "sağlık, mühendislik, psikoteknik ve sosyal bilimler uzmanlarının içinde yer alacakları eğitim, araştırma, uygulama işleriyle yükümlü enstitüler kurmak; tıp ve diğer meslek mensuplarına

amacı doğrultusunda kurslar açmak ve sertifikalar vermek ve bu öğrencilere seminer ve dersler vermek “ yer almaktadır(11).Aralarında derlemenin yazarlarının da bulunduğu bir grup hemşire, mesleğin bu alanda var olması ve güçlenmesini desteklemek için Vakfın kurucu üyeliği ve yönetimi ile ilgili işlevlerde görev almıştır. Bu çabaların, çeşitli bölgelerde sayısı ve fonksiyonları arttıkça temel eksikliklerin giderilebilmesi için hız kazanılacağı umulabilir. Bu anlamda öncelikle;

\* Ulusal hedefler ve iş sağlığı hemşireliği standartları (2,10,15) doğrultusunda hizmet verecek hemşirelik insan gücü için yasal düzenlemeler ele alınmalıdır.

\* Hemşirelik Yüksek okullarının ilgili bölümlerinin ,iş sağlığı,toplum sağlığı ve hemşirelik örgütlerinin ortaklaşa yürütebilecekleri sertifika ve kurs programları için harekete geçilmelidir.

\* Batı Avrupa ülkelerinde örnekleri görüldüğü gibi iş sağlığı eğitim programları Türkiye’de de kurulması beklenen İş Sağlığı Enstitüleri tarafından sürdürülmelidir. Bu aynı zamanda multidisipliner ekip yaklaşımının benimsenmesinde etkin olabilecek bir yaklaşımdır.

\* Hemşirelik örgütleri , eğiticiler ve diğer hemşire profesyoneller, hemşireliğin iş sağlığı alanındaki önemini topluma anlatmalı ve kanıtlayıcı çalışmalar yapmalıdırlar.

\* Çalışanlara, sendika temsilcilerine ve işverene iyi bir hemşirelik hizmetinin çalışanların üst düzeyli sağlık hizmetinden yararlanmalarına, sağlıklı insan gücünün ise üretime ve maliyet artışına katkı sağlayacağı anlatılmalıdır.

## KAYNAKLAR

1. Bahar,Z.:İş sağlığı hemşireliği ve sorumlulukları. E.Ü.Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi,3(2), 1987,58-68.
2. Burgel, B.: Occupational Health Nursing in the Workplace, from the Nursing Clinics of North America, Ed: L.Dumas, A. Bissonnette, W.B. Saunders Co., 29:3, 431-443 Philadelphia, 1994.
3. Centel, T.: İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatı. MESS Yayını No. 251, Ebru Grafik ve Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1997.
4. Ekuklu, G., Berberoğlu, U., Saltık, A.: TTB Halk Sağlığı Kolu, 1995 yılı gezici eğitimi, "İşyeri sağlık koşullarının değerlendirilmesi", V.Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul, 1996.
5. Emiroğlu, C., Günay, Y.: İşçi sağlığı ve iş güvenliğinde işyeri hemşireliğinin önemi. Türk Hemşireler Dergisi, 47, 1997, 6-9.



6. Emiroğlu,N.:İş sağlığı hemşireliği. Türk Hemşireler Dergisi,5-6,1994,35-38.
7. Erdoğan, S.: İş yeri Hemşireliği, İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi, 13. Kurultayı, İstanbul, Eylül 1995.
8. Erefe,İ.:Sağlık alanında çalışanların iş sağlığı sorunları. E.Ü.Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi,3(2), 1987,47-57.
9. Finnish Institute of Occupational Health Annual Report- 1995, Finland, 1995.
- 10.International Labour Office(ILO).Encyclopaedia of Occupational Health and Safety.Third Ed.,Vol.2. Geneva,1983.
- 11.MESKA-Meslek Hastalıkları ve İş Kazalarını Araştırma ve Önleme Vakfı Resmi Senedi,Tüzük ve Yönetmelikler,1996.
- 12.Nahcivan, N: Bir işyeri ortamının sağlık riskleri yönünden incelenmesi. V. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildiri Özet Kitabı, İzmir, 1997.
- 13.Özabacı, M.N., Sabuncu, H., İşsever, H.: Türkiye endüstrisinde işyeri hemşireliğinin kavramı ve işlevleri. III. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Özet Kitabı, Ankara, 1992.
- 14.Piyal, B.: İş sağlığı politikası ve eylem programı için yöntem önerisi. V. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul,1996.
- 15.Spradley, B.W., Allender, J. A.: Community Health Nursing: Concepts and Practice. Fourth Ed., Lippincott, U.S.A., 1996.
- 16.Swanson, J.M., Albrecht, M.: Community Health Nursing, Promoting the Health of Aggregates, W.B. Saunders Company, U.S.A., 1993.
- 17.Ulusal Sağlık Politikası, T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüđü, Ankara, 1993.